

חוקרים ביחידות חשודות, ביקורות בלווית כלכי סמים, ביום קניית סמים, עיבוד מידע שברשותו, והנחית פעולות מנע.

המדור מיעט לערוך חקירות סמויות, תוך הפעלת אמצעים מיוחדים. בשנת 1985 כמעט שלא הופעלו כלכי סמים ביחידות חשודות. רוב החקירות, שניהל המדור בשנה זו היו חקירות גלויות ולא מורכבות. המדור גם לא הכין תכנית עבודה לשנת 1985 לביצוע פעולות מנע. לא נקבעו הסדרים מספיקים, שיאפשרו למדור לרכז את הפעולות ולאגור את המידע הדרוש.

ביחידה המרכזית לחקירות מיוחדות לא היה תקן של בעל תפקיד, שהתמחה בנושא מודיעין בתחום הסמים ושיוכל לכוון את הפעילות הדרושה בתחום זה, כגון קביעת תכנית איסוף, גיוס מקורות וניתוח המידע.

מן הממצאים עולה, כי יש צורך לשפר את חקר היקף השימוש בסמים בצה"ל ומאפייני המשתמשים; לשכלל את פעילות ההרתעה והאכיפה של מצ"ח, וכמיוחד את אותן הפעולות המוטלות על פי הייעוד על היחידה המרכזית לחקירות מיוחדות; וליצור כלים לבחינת האפקטיביות של פעולות המניעה.

תנאי שירות חיילות

ריכוז ממצאים

- א. בעבודת המטה לארגון מחדש של מערך הח"ן לפי הצרכים ולקביעת תקנים בהתאם הוחל עוד ב-1984, אך עד מועד סיום הביקורת באוקטובר 1986 היא טרם הסתיימה.
- ב. נוצר חוסר ניכר של קצינות ח"ן בשירות חובה, כיוון שלא היה מספר מספיק של מועמדות מתאימות לתפקיד, שהיו מוכנות להתנדב ולהאריך את תקופת שירות החובה.
- ג. ברוב היחידות משולב תפקיד קצינת ח"ן בתפקיד קצינת תנאי שירות, אולם לא ניתנה הכשרה נאותה לקצינות האמורות לבצע את שני התפקידים. כמו כן קשה לבצע את שני התפקידים בו-זמנית.
- ד. בבסיסי הדרכה אחדים הייתה הצפיפות במגורים גבוהה מן הנדרש ומספר המתקנים התברואתיים היה קטן מהתקן שנקבע.
- ה. בחלוקה ניסיונית של מרססי גז הוחל עוד ב-1984. טרם הוחלט אם יש לצייד את כל חיילות צה"ל במרססים אלה.

גיוס נשים לצה"ל נעשה בתוקף חוק שירות ביטחון, התשי"ט-1959 (נוסח משולב). שירות החיילות נועד לתגבר את הכוח הלוחם של צה"ל על ידי שחרור חיילים ממילוי תפקידים מינהלתיים ומקצועיים לתפקידי לחימה. מעמדן המיוחד של החיילות בצה"ל מוצא את ביטויו באימון הבסיסי הצבאי המתאם להן, במשטר ונוהל, בסדרי שיפוט ובתנאי שירותן. קצינת ח"ן ראשית אחראית

ליישום הנושאים הנוגעים לשירות נשים בצה"ל; בין היתר, היא מוציאה הנחיות והוראות בנוגע למשטר ולתנאי שירות של החיילות בצה"ל, ומפקחת באמצעות סגל הח"ן על ביצוען.

בחודשים יולי עד אוקטובר 1986 בדק משרד מבקר המדינה את תנאי השירות של החיילות. נבדקו בעיקר: תנאי מגורים, הסעות, רפואה וסדרי שיפוט. עוד נבדקו התקנים, האיוש והתיפקוד של סגל הח"ן, המופקד על קיום תנאי השירות הייחודיים לחיילות. הביקורת נערכה במפקדת קצינת ח"ן ראשית: אצל קצינות הח"ן של פיקוד הצפון ושל פיקוד המרכז, אצל קצינת הח"ן של חיל המודיעין, וב-19 יחידות, מהן ארבעה בסיסי הדרכה. בדיקות השלמה נערכו באג"ת, באכ"א, באג"א, במחלקת ההדרכה של המטכ"ל, במפקדת פרקליט צבאי ראשי, במפקדת קצין שלישות ראשי ואצל נציב קבילות החיילים.

סגל הח"ן

סגל הח"ן ביחידות צה"ל כולל קצינות בדרגים שונים ומש"קיות ח"ן. התפקידים העיקריים של סגל הח"ן, המוגדרים בהוראות הפיקוד העליון, הם: (א) ייעוץ למפקדים והדרכת קציני היחידות בכל הקשור להוראות הנוגעות לחיילות; (ב) ביצוע מעקב אחר תיפקודן, קידומן והשתלבותן של החיילות ביחידותיהן; (ג) פיקוח על סדרי השירות של החיילות.

1. באוגוסט 1986 כ-60% מתקני קצינות ח"ן, היו תקנים של קצינות בשירות חובה. מנתוני מפקדת קצינת ח"ן ראשית עולה, כי באותו חודש כל תקני קצינות הח"ן בשירות הקבע היו מאוישים, אך היה חוסר של כשליש קצינות ח"ן בשירות חובה. החוסר היה בחילות היבשה. צה"ל מקיים ארבעה קורסים כלליים לקצינות בשנה. על הצוערות, המסיימות את הקורסים בהצלחה, לעבור קורס השלמה חילי, כגון שלישות, ח"ן ומודיעין; מסלול ההשלמה המיועד נקבע עוד לפני כניסתן לקורס הקצינות. תנאי לקבלה לקורס קצינות הוא התנדבות לשירות סדיר נוסף של שישה חודשים. התברר, כי מספר המועמדות, המתאימות למסלול הח"ן והמוכנות להתנדב לשירות סדיר נוסף, לא ענה על הצרכים. עקב כך, בינואר 1986 לא נפתח קורס השלמה חילי של ח"ן. עוד התברר, כי מספר ההדחות בשלושת הקורסים של קצינות הח"ן, שהתקיימו ב-1986, היה גבוה: הודחו כ-30% צוערות מתוך הצוערות שהשתתפו בהם. הסיבות להדחה היו, בין היתר, חוסר ידע מקצועי והיעדר כושר פיקוד ושליטה.

במועד סיום הביקורת, באוקטובר 1986, חלק מתפקידי קצינות הח"ן לא היו מאוישים זמן רב. כך למשל, ממארס 1986 לא אויש תפקיד קצינת ח"ן במפקדת אחת האוגדות של פיקוד הצפון; מאפריל 1986 חסרו שלוש קצינות בחיל המודיעין, וקצינה אחת בכל אחת משתי יחידות כמרחב פיקוד המרכז. קצינות ח"ן חדשות רבות מוצבות לתפקידים שלא היה מאוישים זמנית בשל מחסור בכוח אדם. במצב כזה אינו מתקיים הליך מסודר של העברת תפקיד.

לפי הוראות הפיקוד העליון היו אמורות קצינות הח"ן הפיקודיות להיות אחראיות לכל הנושאים הנוגעים לשירות חיילות ביחידות הכפופות לפיקוד, לרבות חיילות ביחידות מינהלה מרחבית⁽¹⁾. הבדיקה העלתה, כי במהלך השנים הוצאו יחידות שונות ממסגרת הכפיפות הפיקודית של המנהלה המרחבית בנושאי ח"ן, והוכפפו לסמכות חילית, כגון חיל המודיעין, חיל המשטרה הצבאית, הנח"ל, או למפקדת מחנה בסיסי, כגון מחנה מטכ"ל ומחנה תל-השומר. כתוצאה מכך נוספו שמונה קצינות ח"ן בכירות לקצינות של הפיקודים ושל הזרועות. במסגרת המינהלה המרחבית נשארו בעיקר מתקני אג"א ואכ"א ויחידות הכפופות למפקדת קצין קשר ואלקטרוניקה ראשי. לדעת הביקורת יש לבחון את נושא האחריות המרחבית בענייני ח"ן, ולהחליט אם אמנם יש מקום לנהוג בגישה שונה כלפי יחידות אלה.

ליחידות רבות אין תקן לקצינת ח"ן, משום שמספר החיילות המשרתות בהן קטן. לדעת מפקדת קצינת ח"ן ראשית דרוש להוסיף לתקנים תפקיד של קצינות ח"ן מרחביות, שתהיינה כפופות

(1) מפקדות, עוצבות, יחידות או מתקנים שאינם כפופים לפיקוד, אולם חונים במרחבו חניית קבע או ארעי, פרט למתקני חיל האויר וחיל הים.

לקצינות הח"ץ הפיקודיות, ותטפלנה ביחידות אלה. בפיקוד הצפון פעלה, בעת הביקורת, קצינת ח"ץ מרחבית (על תקן של קצינת ח"ץ באחת מיחידות הפיקוד), שהייתה אחראית על יחידות שהיו ממוקמות דרומית לחיפה, ובהן שירתו 350 חיילות. לעומת זאת ליחידות בגזרה אחרת של הפיקוד, בהן שירתו 280 חיילות, לא הייתה קצינת ח"ץ מרחבית.

2. באוגוסט 1986 כ-8% מהתקנים של משק"יות ח"ץ לא היו מאוישים; עוד חמש משק"יות לא שירתו במקצוען מחוסר התאמה, או כתוצאה מבעיות אישיות. התברר, כי תפקידי משק"ית ח"ץ אוישו במ"כיות, שסיימו מספר מחזורי הדרכה בבסיס ההדרכה המרכזי לחיילות בצה"ל וקבלו השתלמות של שבוע בנושא תפקידי ח"ץ. כדי להשלים את החוסר נפתח באוקטובר 1986 קורס משק"יות ח"ץ, בו השתתפו חיילות מייד לאחר שסיימו טירונות.

3. לפי הוראות הפיקוד העליון, בכל יחידה בה משרתות חיילות תתמנה מפקדת ח"ץ, שתהיה כפופה פיקודית למפקד היחידה, ומקצועית - לקצינת הח"ץ במפקדה הממונה. ביחידות בהן לא נקבע תקן למפקדת ח"ץ, תמונה אחת מחיילות היחידה כמפקדת ח"ץ, לאחר שתקבל הכשרה או הדרכה מתאימה, ולאחר שמינויה יאושר על ידי קצינת ח"ץ פיקודית או חילית. חיילות היחידה כפופות למפקדת הח"ץ ביחידה בכל הקשור למשטר, למשמעת ולתנאי שירות ייחודיים. הביקורת העלתה, כי אין ניתנת הכשרה ממוסדת לחיילות הממלאות תפקיד מפקדת ח"ץ ביחידות. בביקורת בפיקוד הצפון נמצא, כי בניגוד להוראות לא מונו מפקדות ח"ץ בחלק מהיחידות.

בעקבות פנייה של קצינת ח"ץ ראשית ערך אג"ת, מאפריל עד יולי 1984, בדיקה של ארגון מערך הח"ץ. הבדיקה הצביעה, בין היתר, על ליקויים בקביעת התקנים לסגל הח"ץ, שהיקשו על מילוי המשימות. טיוטת הבדיקה הועברה להתייחסות הגורמים הנוגעים בדבר רק במארכ 1986, ועד מועד סיום הביקורת באוקטובר 1986 לא נתקבלו החלטות בנדון.

4. במקביל לקצינות הח"ץ, פועלות בצבא גם קצינות תנאי שירות, שתפקידן לטפל בבעיות פרט של חיילים, הנגרמות עקב שירותם. חלק מהכשרתן של קצינות תנאי שירות נועד לתת להן כלים להתמודד עם בעיות ח"ץ ביחידות.

מבדיקת התקן, מול המצבה, של כל ממלאות התפקידים בנושאי הח"ץ ותנאי השירות התברר, כי אין עיקרון אחיד וברור לקביעת התקנים. נמצאו יחידות בעלות אופי דומה, שתקניהן היו שונים. בחלק מהיחידות היו תקנים של קצינות ח"ץ משולבים באלה של קצינות תנאי שירות. עוד התברר, כי לעתים האיוש בפועל לא תאם את התקן: כאשר התקן היה של קצינת ח"ץ, הוא אויש על ידי קצינת תנאי שירות, ולהיפך. כשנמצאת ביחידה קצינה אחת היא ממלאת את שני התפקידים.

עמדת אכ"א היא, כי אין מקום לתקנים משולבים של קצינות ח"ץ עם קצינות תנאי שירות, וכי יש להפריד בין שני התפקידים. לדעת אג"ת ההפרדה בין תקני קצינות ח"ץ לבין תקני קצינות תנאי שירות תביא להוספת תקנים, דבר שאינו ישים בתקופה של צמצומי כוח אדם בצה"ל, וכל עוד לא הוחלט על עקרונות ארגון של מערך הח"ץ.

5. עד ספטמבר 1985, הייתה ההשלמה החילית של קצינות הח"ץ ושל קצינות תנאי השירות אחידה, וניתנה בבסיס ההדרכה המרכזי לחיילות בצה"ל. על פי החלטת קצין שלישות ראשי, החל ממחזור ספטמבר 1985 עוברות הצוערות, המועמדות לתפקיד קצינות תנאי שירות, השלמה חילית נפרדת בבסיס הדרכה של חיל השלישות. הביקורת העלתה, כי אג"ת לא אישר השלמה חילית נפרדת זו. גם מחלקת ההדרכה במטכ"ל לא אישרה את תיק היסוד שהוצע להשלמה החילית.

בדיקה שערך משרד מבקר המדינה בבסיס ההדרכה של חיל השלישות העלתה, כי אף על פי שההשלמה החילית הנפרדת תוכננה ל-15 צוערות, השתתפו בה באוקטובר 1985 תשע צוערות, במארכ 1986 - שתי צוערות בלבד, וביוני 1986 - שמונה צוערות, מהן שתיים שלא עברו קורס רכזות תנאי שירות, שהוא תנאי להשתתפות בקורס.

מתברר, כי כיוון שבפועל משולבים רוב תפקידי הקצינות, ההכשרה הנפרדת פוגעת במילוי התפקיד המשולב. עוד התברר שבדרך כלל, כאשר התפקידים משולבים, נפגע תחום הח"ץ. למשל: בבסיס ההדרכה של חיל המודיעין, בו שרתו בספטמבר 1986 מאות חיילים וחיילות, מילאה קצינת ח"ץ את שני התפקידים, ולדבריה, היא הקדישה את רוב זמנה לעיסוק בתנאי שירות.

הביקורת העירה כי קיום שני קורסים מקבילים, בהם חלק מפרקי ההכשרה זהה מהווה בזבוז משאבים, כל עוד קיים שילוב מבחינת התקנים.

תנאי שירות ייחודיים לחיילות

הביקורת בדקה את אופן השמירה על תנאי השירות הייחודיים, הניתנים לחיילות, והמאפיינים את מעמדן המיוחד של החיילות בצה"ל. להלן הממצאים העיקריים:

1. תנאי מגורים. מפקדת קצין רפואה ראשי קבעה שטח מגורים מזערי לחייל, ותקנים למתקנים תברואתיים. בפקודות מטכ"ל נקבע, כי מגורי חיילות יהיו נפרדים ממגורי חיילים, ויהיו מחוץ לתחום לחיילים. ברוב היחידות שנבדקו תנאי המגורים היו בהתאם לתקנים. הביקורת העלתה, כי בשלושה בסיסי הדרכה ובבסיסי טירונים אחד הייתה צפיפות רבה כמגורי החיילות, וחסרו מתקנים תברואתיים לעומת התקן. כך למשל, חלק מהטירוניות. בבסיסי ההדרכה המרכזי לחיילות שוכנו בשישה צריפי עץ ישנים, שמצב אחזקתם גרוע. הצפיפות במגורים הייתה רבה: 1.6 מ"ר עד 2.3 מ"ר לחיילת, לעומת 4 מ"ר על פי התקן.

בבדיקת מתקני השירותים בבסיסי ההדרכה המרכזי לחיילות, שערכה מחלקת ההדרכה במטכ"ל בספטמבר 1985 נמצא, כי לעומת תקן של 175 תאי שירותים היו רק 107, מהם 14 לא תקינים. אג"א אישר לבסיס באוקטובר 1985 שלושה מבנים של תאי שירותים ומקלחות. מועד הבאתם נדחה מדי פעם, ועד מועד סיום הביקורת הבאתם לא בוצעה. בתקופת הביקורת עדיין הייתה מקלחת אחת ל-16 עד 20 חיילות, לעומת תקן של מקלחת לשמונה חיילות.

הביקורת בבסיסי טירונים העלתה, כי מגורי הפקידות הם במבנים ישנים של הצבא הירדני, אשר אינם עונים על דרישות התקן למגורי חיילות. חסרו מתקנים תברואתיים, והצפיפות בחדרים הייתה גבוהה מן המותר לפי התקן. בשיחה, שקיימה הביקורת עם החיילות בבסיס בנוכחות קצינת הח"ן של פיקוד המרכז, התברר, כי בבסיס אין מקפידים שמגורי החיילות יהיו מחוץ לתחום לחיילים.

הביקורת בבסיסי ההדרכה של חיל השלישות העלתה, כי הצפיפות בצריפי המגורים של חניכות הקורסים הייתה גבוהה בהרבה מהמותר. בצריפי המגורים היו מערכות של שירותים ומקלחות שאינן פועלות כארבע שנים, והחיילות השתמשו במתקנים אחרים, שמספרם אינו תואם את התקן ושמצב אחזקתם גרוע. לבסיס הובאה לפני כשנה וחצי אשקובית למקלחות ולשירותים, אך במועד הביקורת עדיין לא הופעלה, כיוון שהמקלחות לא חוברו לביוב.

2. הסעת חיילות. לפי פקודות מטכ"ל חל איסור מוחלט על חיילות לנסוע בנסיעות חינוך מזדמנות (טרמפים) בשעת חשיכה. מפקדי היחידות חייבים לדאוג לחיילות להסעה מסודרת מהיחידות, לפי כללים קבועים. לחיילות יש אפשרות לנסוע חינוך בקווי אוטובוס בינעירוניים. המפקדים וסגל הח"ן ביחידות אמורים לקיים הסברה על הסכנות שבנסיעת חיילות בטרמפים. בפיקוד הצפון חל איסור מוחלט על חיילות לנסוע בטרמפ במכונית אורחית בכל שעות היממה. ביחידות פיקוד המרכז, שמעבר לקו הירוק, ההגעה והיציאה חייבת להיעשות ברכב של היחידה ובליוי נשק, לפחות עד לתחנת הסעה של תחבורה ציבורית או תחנת הסעה לחיילים.

ליחידה בה עובדות רוב החיילות במשמרות, המרחק מתחנת האוטובוס אל היחידה הינו כקילומטר. לא הובטחה הסעה לחיילות לתחנת האוטובוס בתחילה ובסיום של המשמרות.

ב-1985 הגישו חיילות לנציב קבילות החיילים 83 קבילות בענייני תנאי שירות. 22 מהן התייחסו לסדרי הסעה. משרד מבקר המדינה עיין בשבע מהן והתברר, כי ארבע מהן נמצאו מוצדקות על ידי נציב קבילות החיילים.

3. שמירה על ידי חיילות. בהוראות קבע ח"ן נקבעו מספר מגבלות לתורנות שמירה על ידי חיילות.

4. מרססי גז. בספטמבר 1983 הינחה הרמטכ"ל לצייד את חיילות צה"ל במרססי גז, על פי קריטריונים שייקבעו. במאי 1984 התקבלו מחו"ל 3,000 מרססים שיועדו לחלוקה לחיילות. רק בספטמבר 1984 חולקו מרססים ל-2,400 חיילות לתקופת ניסיון של חצי שנה.

מחלקת מדעי ההתנהגות באכ"א ערכה סקר על השימוש במרססים, שכלל 1,500 מהחיילות להן חולקו המרססים. מהסקר, שפורסם באוגוסט 1985 עולה, כי 83% מהחיילות מרוצות מהמרסס, שהיקנה להן תחושת בטחון. עוד התברר מהסקר, כי 10% מהחיילות לא קיבלו הדרכה כלל באיזה מצב מותר או אסור להשתמש במרסס, וכ-30% קיבלו הדרכה מעטה או בינונית בלבד. 40% מהחיילות דיווחו, כי לא בוצעו בדיקות תקינות שיש לבצע אחת לחודש.

בעקבות הסקר המליצה מחלקת מיבצעים במטכ"ל על שתי דרכי פעולה אפשריות להצטיידות במרססי גז: (א) להמשיך את הניסוי בשנה נוספת ולהרחיבו לעוד 5,000 חיילות; (ב) לצייד את כל החיילות בצה"ל במרססים. בפברואר 1986 אימץ סגן הרמטכ"ל את דרך הפעולה הראשונה. אולם התברר, כי מ-5,000 המרססים שנרכשו קיימת דליפת גז. במאי 1986 קבעו מפקדת קצין חימוש ראשי ומפקדת קצין רפואה ראשי, כי המרססים אינם תקינים לשימוש. המרססים הוחזרו ליצרן ולקראת ינואר 1987 אמורים היו להתקבל ממנו במקומם 5,000 מרססים חדשים.

הביקורת העלתה, כי לא הוצאו הנחיות ברורות על המשך השימוש במרססים לאחר תקופת הניסיון של חצי שנה, שכאמור החלה בספטמבר 1984. בדיקה שערך משרד מבקר המדינה באחת היחידות של פיקוד הצפון, בה משרתות כ-120 חיילות, העלתה, כי היחידה קיבלה ב-1984 64 מרססי גז לחיילות המשרתות בה, אולם רק שמונה מהם היו בידי חיילות; 39 מרססים נוספים היו באפסנאות היחידה (29 מהם הוחזרו על ידי חיילות שהשתחררו, ולא חולקו מחדש), עוד שניים היו ברשות מפקד היחידה; יתר 15 המרססים הועברו באפריל 1986 ליחידה אחרת.

5. במפקדת קצינת ח"ן ראשית מוצבת רופאת ח"ן ראשית. רופאות ח"ן במפקדות הפיקודים ובזרועות כפופות לה. רופאת ח"ן ראשית, בין יתר תפקידיה, מנחה ומכוונת בכל הקשור להסברה בנושא החינוך המיני לחיילות בצה"ל, ועוסקת בטיפול ובמעקב במקרים של מצב רפואי מיוחד (הריון). הביקורת העלתה, כי לא הוצאו נהלים על השיטה, ועל התדירות של הסברה בנושא החינוך המיני לחיילות. לדברי רופאת ח"ן ראשית, בתקופה מאוקטובר 1985 עד אוקטובר 1986 שמעו כשליש מהחיילות בצה"ל הרצאות כאלה. לדבריה אי-מתן ההרצאות לכל החיילות נובע בעיקרו מהחוסר, בחלק מהתקופה, ברופאות ח"ן פיקודיות. בחיל המודיעין ובמפקדת חילות השדה, בהן משרתות אלפי חיילות, אף אין תקן לרופאת ח"ן.

משרד מבקר המדינה דן עם קצינת ח"ן ראשית על סדרי הטיפול בחיילות הרות בשירות חובה וחיילות שנפגעו מהטרדה מינית.

ביקורת ח"ן

הביקורת בנושא הח"ן ביחידות מבוצעת על ידי קצינות ח"ן בכירות, המשתתפות בביקורות שערך אכ"א. ביקורות אלה הן כנוסף לביקורות שוטפות של קצינות הח"ן בכל הרמות ביחידות הכפופות להן. קצינת ח"ן ראשית קובעת באילו מהיחידות המתוכננות תיערך ביקורת ח"ן. הביקורת העלתה, כי מתוך 144 ביקורות שתכנן אכ"א נערכה ביקורת ח"ן ב-58 יחידות בלבד. מבין 86 היחידות, בהן לא נערכה ביקורת ח"ן 55 היו יחידות משנה, שבנוגע להן החליטה קצינת ח"ן ראשית לא לערוך ביקורות; 31 היו יחידות בהן אין קצינות ח"ן, או יחידות מינהלה מרחביות, ובהן לדעת הביקורת לא הייתה הצדקה להימנע מביצוע ביקורות ח"ן.

דו"חות של קצינות ח"ן

קצינות ח"ן פיקודיות מגישות דו"חות פעילות לקצינת ח"ן ראשית. הביקורת העלתה, כי מפקדת קצינת ח"ן ראשית לא קבעה מתכונת אחידה לדו"חות, ואת תדירות הגשתם.

מן הממצאים עולה, כי בדרך כלל הובטחו לחיילות בצה"ל תנאי שירות ייחודיים, והובטחו סדרי הפיקוח של סגל הח"ן על קיומם.

הכשרת מפעילי ציוד מכני הנדסי, סדרי אחזקתו בבית הספר להנדסה צבאית והיבטים כלליים של אחזקת הציוד בצה"ל

ריכוז ממצאים

- א. סדרי הכשרתם של מפעילי ציוד מכני הנדסי (צמ"ה) בבית הספר להנדסה צבאית לא מוסדו בצורה נאותה: לא נקבע מספר המדריכים הדרוש לכל קורס; לא הוגדרו הכישורים הנדרשים מהמדריכים וסדרי הכשרתם לתפקיד; לא נקבע מספר כלי הצמ"ה לקורס ולא הוגדר מספר מזערי של שעות הדרכה מעשית לחניך.
- ב. לא בוצע חלק מהשיעורים העיוניים והמעשיים שנקבעו בטבלת הנושאים והשיעורים שהוציאה מפקדת קצין הנדסה ראשי לבית הספר.
- ג. בית הספר לא ערך דו"חות סיכום קורס או ערכם באופן חלקי, והם לא הוגשו למפקדת קצין הנדסה ראשי. עקב כך נפגעה הבקרה על ביצוע הקורסים.
- ד. הפיקוח על זמן הפעלת כלי הצמ"ה ומשימותיהם לוקה בחסר. טרם הסתיימה עבודת המטה, לקביעת נהלים להקצאת שעות מנוע לצמ"ה, כנהוג לגבי טנקים ונגמ"שים, ולפיקוח על ניצול השעות, בה הוחל בדצמבר 1985.
- ה. חוסר מושבים מיוחדים למדריכים ברוב כלי הצמ"ה, ששמשו להדרכה, פגע בבטיחות המדריכים. כלי הצמ"ה של בית הספר לא היו מצוידים במטפי כיבוי אש, כדרוש.
- ו. סקרים שערכה מפקדת קצין הנדסה ראשי בשנים 1984 ו-1985 העלו, כי חלק מכלי הצמ"ה שנבדקו והמיועדים ללחימה לא היו תקינים פרקי זמן ניכרים.
- ז. בית הספר לא ביצע חלק מהטיפולים השבועיים והחודשיים בכלי הצמ"ה, ולא הקפיד על ניהול תקין של טופסי הטיפול. כלי הצמ"ה של בית הספר שהו תקופות ארוכות מחוץ ליחידה לצורך תיקונים וביקורות.

ציוד מכני הנדסי (להלן - צמ"ה) מיועד למשימות קרביות ולביצוע עבודות הנדסיות שונות. בלחימה יופעלו כלי צמ"ה לפריצת מכשולים, להכשרת צירי תנועה ולהקמת מערכי הגנה. ברגיעה מופעלים כלי צמ"ה כאימונים ולביצוע עבודות הנדסיות. הכשרת מפעילי צמ"ה מתבצעת בבית הספר להנדסה צבאית (להלן - בית הספר), העוסק בהדרכה למקצועות שונים של חיל ההנדסה. בבית הספר כלי צמ"ה מסוגים שונים, כגון דחפורים, יעים ומפלסות. בית הספר כפוף למפקדת קצין הנדסה ראשי (להלן - מקהנ"ר).

בתקופה מאוגוסט 1985 עד אפריל 1986, לסירוגין, בדק משרד מבקר המדינה בבית הספר את סדרי ההכשרה של מפעילי צמ"ה בשירות סדיר, ואת סדרי אחזקת הצמ"ה של בית הספר. במהלך הביקורת עלו גם נושאים כלליים הנוגעים לכלל הצמ"ה בצה"ל: הקצאת שעות מנוע, אחזקת הציוד ומיגונו. בדיקות השלמה נערכו במקהנ"ר, במפקדת קצין חימוש ראשי (להלן - מקחש"ר) ובאחת הסדנאות בפיקוד הדרום, העוסקת באחזקת צמ"ה.

סדרי הכשרה של מפעילי צמ"ה

בית הספר מכשיר מפעילי צמ"ה במסגרת קורסים שונים: (א) קורס מפעילים לחיילים של המרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות (מקא"מ); (ב) קורס מפעילים לבוגרים של קורס קדם-צבאי למפעילי צמ"ה, הנערך בפנימיית "נעורים"; (ג) קורס מש"קים. הקורסים נמשכים מספר חודשים. עוד נערכים בבית הספר קורסים מתקדמים יותר למש"קים ולמפעילים.

1. מקהנ"ר קבעה אמות מידה לקבלת חיילים לקורסים של מפעילי צמ"ה הנערכים בבית הספר. הביקורת העלתה, כי בין אמות המידה לקבלה של חיילי מקא"מ לקורס מפעילים לא נקבעה רמת ההכשרה הקרבית הנדרשת. חיילים אלו, שאינם עוברים טירונות של חיל הנדסה, הוצבו, לאחר שהוכשרו כמפעילי צמ"ה, גם בגדודי הנדסה באוגדות, ללא הכשרה קרבית מתאימה. קהנ"ר הודיע למשרד מבקר המדינה, באוגוסט 1986, כי אין לשלב חיילים אלו ביחידות קרביות, וכי מיוני 1986 מוצבים מפעילי צמ"ה מאוכלוסיית מקא"מ רק ביחידות צמ"ה המבצעות עבודות מינהליות.

2. הכשרת המפעילים כוללת שיעורים עיוניים והפעלה של כלי צמ"ה. בתחילת ההדרכה המעשית צמוד מדריך. לכל חניך המפעיל כלי צמ"ה: בהמשכה חונך מדריך אחד מספר חניכים. בבית הספר יחידת צמ"ה, שיעודה להפעיל כלי צמ"ה לצורך קורסים שונים של בית הספר. בתקן היחידה מפעילי צמ"ה. בתקן נקבע, כי חלק מהם ישמשו כמדריכים בקורסים להפעלת צמ"ה; האחרים ישמשו גם כמדריכים בעת הצורך. במאסר 1986 עסקו בהדרכה שמונה מדריכים. מקהנ"ר לא קבעה כמה מדריכים דרושים לכל קורס.

מפעילי צמ"ה מיחידת הצמ"ה מסייעים למדריכים בשמשם כחונכים. בית הספר קבע, כי בהכשרה המעשית תהיה חונכות אישית לכל חניך, ולעתים יתנוך חונך אחד מספר חניכים. התברר, כי במספר קורסים חסרו חונכים, מכיוון שמפעילי הצמ"ה הועסקו במשימות אחרות.

מקהנ"ר לא הגדירה את הכישורים הנדרשים ממדריכי הצמ"ה, ולא קבעה את אופן הכשרתם כמדריכים. המדריכים הכשירו את עצמם, ללא מסגרת מנחה ומפקחת. במאסר 1986 ידע אחד המדריכים ללמד את כל 29 נושאי השיעורים העיוניים הנלמדים בקורסים, מדריך שני - 18 מהנושאים, שישה מדריכים נוספים רק חמישה עד תשעה מהנושאים.

3. ההדרכה העיונית ניתנת באמצעות מערכי שיעור ועזרי לימוד. בית הספר קבע את מערכי השיעור ואת עזרי הלימוד הנוצצים. במועד הביקורת, באפריל 1986, עדיין לא היו 15 מערכי שיעור מתוך 43 הדרושים. לדוגמה, חסרו מערכים בנושאים: פריצת דרך, הכרת מחפרונים, הכרת מפלסות, גרירה וחילוץ. ל-14 נושאים נוספים היו מערכי שיעור, אך ללא אמצעי המחשה חזותית (שיקופיות).

4. ביוני 1984 הוציאה מקהנ"ר טבלה של נושאים ושיעורים, בה מוגדרים נושאי ההדרכה בקורסים השונים למפעילים, ומשך הזמן המוקצב לכל נושא. מהשוואה בין טבלת הנושאים והשיעורים לבין תכניות הקורסים ודו"חות סיכום האימון החלקיים, שהומצאו לביקורת עולה, כי לא בוצע חלק מהשיעורים העיוניים, שנקבעו בטבלת הנושאים והשיעורים. לדוגמה, בקורס מש"קים, שנפתח באפריל 1985, לא הועברו שיעורים, כגון הכרת צמ"ה, היחלצות משדה מוקשים ופרק הבטיחות.

בטבלת הנושאים והשיעורים נקבעו גם הנושאים שיש לתרגל בהפעלה מעשית של כלי צמ"ה, ומספר כולל של שעות עבודה מעשית לכל קורס. הביקורת העלתה, כי לא נלמדו נושאים הקשורים ליתרונות לחימה. עוד העלתה הביקורת, כי בית הספר קבע שעות לימוד במספר השונה מזה המופיע בטבלה של מקהנ"ר; לביקורת לא הוכחה הבסיס, שעל פיו קבע בית הספר את מספר השעות. לדוגמה: לשלב ראשוני של קורס מש"קים תכננה מקהנ"ר מספר שעות מסוים של עבודה מעשית, אך לקורסים שנפתחו באפריל וביוני 1984 קבע בית הספר לכל קורס כמחצית ממספר השעות שתוכנן.

לא נקבע מספר כלי הצמ"ה הדרוש לכל קורס. נמצא, כי בית הספר היקצה כלי צמ"ה בהתאם לכמות הכלים הזמינים, שהיו ברשותו.

מהשוואת הביצוע של שעות העבודה המעשית לתכנון שקבע בית הספר לקורסים, שנערכו מתחילת 1984 עד אוגוסט 1985, עולה, כי בכ-85% מהקורסים מספר השעות שבוצעו היה קטן מהמתוכנן, וב-15% גדול מהמתוכנן.

מקנה"ר לא קבעה מספר מזערי של שעות הפעלה לחניך. מעיון בשלושה דו"חות סיכום אימון העלתה הביקורת, כי מספר שעות העבודה המעשית שביצעו חניכים היה שונה. לדוגמה, בקורס מש"קים, שנפתח בפברואר 1986, הפעילו שמונה חניכים יעה אופני שעתיים עד חמש שעות, וחניך אחד לא הפעילו כלל.

5. בית הספר אמור להעביר למקנה"ר דו"חות סיכום על ביצוע כל קורס. הדו"ח אמור לכלול, בין היתר, נתוני יסוד על האימון, פרקי האימון, תכנון מול ביצוע, התייחסות לנושאי ארגון ומינהלה, דיווח על ניצול אמצעים והערות המפקד המאמן. בבית הספר היו דו"חות סיכום לכ-40% מהקורסים בלבד מבין הקורסים, שנערכו מתחילת שנה"ע 1984 ועד אוגוסט 1985. הביקורת העלתה, כי דו"חות אלה לא הועברו למקנה"ר כלל. הם כללו מידע כללי וחלקי בלבד אודות ביצוע ההדרכה; לא נכללו בהם פרטים על מספר שעות ההדרכה, שהוקדשו לנושאים השונים, ולכן לא ניתן להשוותם לטבלאות הנושאים והשיעורים, שהוציאה מקנה"ר. היעדר דו"חות סיכום ואי-העברתם למקנה"ר פגעו ביכולת בית הספר ומקנה"ר לקיים בקרה ושליטה הולמים על סדרי ההדרכה ועל ניצול האמצעים שהוקצו לקורסים.

בעקבות הביקורת החל בית הספר מנובמבר 1985 להוציא באופן סדיר דו"חות סיכום. בתקופה ממאוס עד מאי 1986 הסתיימו בבית הספר חמישה קורסים להכשרת מפעילי צמ"ה. מעיון בשלושה דו"חות סיכום, שהומצאו לביקורת התברר, כי גם בהם אין השוואה מפורטת בין הנושאים שהועברו בקורסים לבין התכנון, כנדרש בהוראות קנה"ר.

פיקוח על השימוש בכלי צמ"ה

1. בדצמבר 1985 קבע הרמטכ"ל, בהתייחסו לסקר על אחזקת צמ"ה בצה"ל, שנערך על ידי מקנה"ר, כי יש להגביר את הפיקוח על השימוש בצמ"ה; השיטה תיקבע על ידי סגן הרמטכ"ל ואג"א האמורים לקבוע סדרי הקצאה של שעות מנוע לצמ"ה. במאוס 1986 המליץ אג"א בפני עוזר ראש אג"מ, כי הפעלת צמ"ה תאושר על בסיס אשרות לשעות מנוע, כנהוג בהפעלת טנקים ונגמ"שים. רק ביולי 1986 קבע עוזר ראש אג"מ, כי מפקדת חילות השדה תבחן שיטה להקצאת שעות מנוע לצמ"ה, ותפעיל אותה הלכה למעשה.

2. במאי 1985 הנחתה מקנה"ר את בית הספר להשתמש בכרטיסי עבודה לכלי צמ"ה, כדי שניתן יהיה לפקח על השימוש בהם. הביקורת העלתה, כי בבית הספר לא נעשה שימוש בכרטיסי עבודה.

אי-קביעה של שעות מנוע למשימות השונות ואי-ניהול כרטיסי עבודה פוגעים באפשרות הפיקוח על השימוש בצמ"ה. מבדיקת טופסי טיפול, ומבירורים שנערכו עם בעלי תפקידים בבית הספר, העלתה הביקורת, כי כלי צמ"ה, המיועדים להדרכה, ביצעו עבודות שונות בבסיסים אחרים, ועקב כך חסרו להדרכה בקורסים שונים. למשל, דחפור עבד בבסיס בבית-אל מ-2.4.85 עד 6.5.85; מחפרון עבד במחנה בירושלים מ-7.4.85 עד 27.5.85; יעה עבד בבית-אל בינואר ובפברואר 1985.

בטיחות בהפעלה

בהתאם להוראות הבטיחות של מקנה"ר יפעיל חניך כלי צמ"ה כאשר הוא מלווה בחונך. החונך אמור לשבת במושב נוסף, המורכב על כלי הצמ"ה. הביקורת בתחילת נובמבר 1985 העלתה, כי לא היו מושבים כאלה ל-80% מכלי הצמ"ה, שהופעלו אותה. עת בבית הספר. במאוס 1986 עדיין חסרו מושבים נוספים ל-50% מכלי צמ"ה בבית הספר. בהיעדרם נאלצים חונכים לשבת על הכלים, באופן הפוגע בבטיחותם. בית הספר מסר לביקורת על מספר מקרים שבהם נפלו חונכים מכלי צמ"ה במהלך הדרכה, אך למרבה המזל לא נפגעו.

כלי הצמ"ה של בית הספר לא היו מצוידים במטפים לכיבוי אש כדרוש.

סדרי אחזקה

המנחה המקצועי לעניין סדרי האחזקה של כלי צמ"ה הוא אג"א, באמצעות מקחש"ר. מקחש"ר קבעה את דרגי האחזקה: דרג א', המתבצע על ידי היחידה; דרג ב', המתבצע על ידי יחידת שירותי חימוש פיקודית או על ידי מוסך חוץ, ובמסגרתו נעשים טיפולים ותיקונים מורכבים יותר; תיקונים מורכבים במיוחד - דרג ג' - נעשים במרכז שיקום ואחזקה או במוסכי חוץ.

1. משרד מבקר המדינה בדק נתונים של בית הספר על משך השהייה של כלי צמ"ה בביקורות תקופתיות ובתיקונים בדרג ב' וג' בתקופה מפברואר 1984 עד ספטמבר 1985. מהנתונים עולה, כי 46% מהם לא היו זמינים משך תקופות ארוכות, בין חודשיים לכחצי שנה.

2. ביוני 1985 פירסמה מקהנ"ר סקר אחזקה וכשירות של צמ"ה צבאי במערך השדה של צה"ל, שהתייחס לתיקנות של כלי צמ"ה, בשנת העבודה 1984. בין הגורמים העיקריים לרמת האחזקה הלקויה של הצמ"ה עליהם הצביע הסקר היו: איכות ומיזמנות ירודה של בעלי המקצוע, ביצוע לקוי ככל הרמות של טיפולים יזומים, תשתית אחזקה בלתי-מספקת, מגוון גדול של כלים מיושנים שאין מבוצע בהם שיקום אלא תיקון שוטף בלבד.

הסקר המליץ, כי במגמה לשפר באופן משמעותי את רמת האחזקה של כלי הצמ"ה, שדינם כטנקים ונגמ"שים, יש לקבוע תכנית חירום, שתשנה את המצב, ותאפשר הפעלה טובה בעתות שגרה וחירום. תכנית זו חייבת לענות על בעיות בתחומי כוח אדם, תשתית, חלפים ושיקום כלי צמ"ה. העניין נדון, כאמור, אצל הרמטכ"ל בדצמבר 1985, ועל סגן הרמטכ"ל ועל אנ"א הוטל לטפל בהמלצות הסקר. עוזר ראש אנ"א קבע ביולי 1986, כי אנ"א ומקחש"ר יבחנו דרכים לשיפור המצב ככל הנוגע לאחזקה מרכזית, כוח אדם טכני וחלפים. מנתוני סקר של קהנ"ר לשנת 1985 עולה, כי חל שיפור מה בתקינות כלי הצמ"ה הקרביים.

3. במסגרת האחזקה-בדרג היחידה, על מכוני הצמ"ה של בית הספר לבצע טיפול שבועי וחודשי ותיקון תקלות שבסמכותם. במאי 1986 היו בבית הספר תשעה מכוני צמ"ה, מתוך עשרה שבתקן.

טופסי טיפול צמ"ה מתויקים בחיק המנוהל לכל כלי צמ"ה. משרד מבקר המדינה בדק את ביצוע הטיפולים בשנת העבודה 1985 על פי המסמכים שבתיקים של שישה כלי צמ"ה. התברר, כי לא כל הטיפולים השבועיים והחודשיים בוצעו. למשל, באחד הדחפורים לא בוצעו שישה טיפולים שבועיים, בדחפור אחר לא בוצעו שלושה טיפולים חודשיים, ובמחפרון אחד לא בוצעו שמונה טיפולים חודשיים. בכלי צמ"ה של בית הספר, שעסקו בעבודות בבסיסים אחרים, כלל לא בוצעו הטיפולים השבועיים והחודשיים בעת שהייתם שם.

עוד העלתה הביקורת, מבדיקת טופסי הטיפולים, כי לא בוצעו סעיפי בדיקה שונים. למשל, בטיפולים שבועיים אחדים לא בוצע ניסוי דרך, הכולל הפעלה של כלי הצמ"ה ובדיקת תקינותו בעבודה רצופה לאורך 200 מטר לפנות (לחלק ממכוני הצמ"ה, האמורים לבצע את ניסויי הדרך, לא היו רשיונות לנהיגת כלי צמ"ה). בטיפולים החודשיים לא בוצעה, במספר מקרים, בדיקת שמנים לסוגיהם והחלפתם והחלפת מסננים.

מבדיקת טופסי הטיפול העלתה הביקורת ליקויים ברישום ביצוע הטיפולים: במקרים אחדים לא חתמו מבצע הטיפול ובוחן על טופסי הטיפולים; במקרים אחרים לא סומן ביצוע סעיפי הטיפול, ובמקרים נוספים סימנו מבצעי הטיפול ביצוע סעיפים, שאינם מתאימים לכלי. למשל, צוין שבשלושה דחפורים וחללים, בוצעה, בנוסף לסיכה של מערכת הזחלים, גם סיכה של מערכת האופנים, שאינה קיימת בכלים אלה. סימון סעיפים שאינם מתאימים מהווה, לדעת הביקורת, רישום כוזב; על מפקדת בית הספר לחקור בעניין, ולנקוט צעדים משמעותיים נגד האחראים לרישומים כאלה.

4. בבית הספר גם כלי צמ"ה, שנקלטו לאחר סיום עבודתם בכינוי שדות התעופה בנגב. עד מועד סיום הביקורת במאי 1986 לא נערכו השתלמויות לטיפול בצידוד זה, השונה מיתר כלי הצמ"ה של בית הספר, למרות שמקחש"ר הבטיחה עוד בספטמבר 1985 לקיימן.

5. טיפולים ותיקונים בצמ"ה מבוצעים בסככת צמ"ה בבית הספר. קצין החימוש הצביע בפני הביקורת על קושי בביצוע טיפולים ברמה נאותה, מאחר שחסרים מדחס אייר ומתקן שטיפה.

6. באפריל 1985 אישרה מקחש"ר לבית הספר לבצע תיקונים מסוימים, המוגדרים כתיקונים בדרג ב', והורתה לו לשלוח למקחש"ר, לבחינת הסמכה, מכונאי המיועד להיות בוחן כדי שיוסמך כבוחן לתיקוני דרג ב'. בספטמבר 1985 הבטיחה מקחש"ר לפעול להעביר לבית הספר חלפים וכלי עבודה, המיועדים לתיקוני דרג ב'. עד מועד סיום הביקורת במאי 1986 לא החלה היחידה לבצע תיקוני דרג ב', כיוון שהמכונאי, האמור לשמש כבוחן, לא נשלח לבחינת הסמכה וכיון שלא התקבלו רוב החלפים וכלי העבודה הדרושים.

7. באוקטובר 1985 ערכה סדנה של יחידת החימוש הפיקודית ביקורת בטיחות בשישה כלי צמ"ה אופניים של בית הספר, לקראת הפעלתם בחורף. בסיום ביקורת הבטיחות קבע בוחן הצמ"ה של הסדנה, כי אין להפעיל את הכלים עד גמר תיקון הליקויים שהועלו. הביקורת העלתה, כי תמישה מתוך ששת הכלים הופעלו בטרם תוקנו הליקויים.

8. ביקורת תקופתית בכלי צמ"ה מתבצעת בסדנה, לאחר שהכלי ביצע 1,000 שעות עבודה או אחת לשנה, במועד המוקדם שבין השניים. לכל כלי צמ"ה אמור להיות שעות, המונה את השעות שבהן הופעל הכלי. במועד הביקורת במארס 1986 חסרו לארבעה כלי צמ"ה שעונים או שהשעונים היו בלתי-תקינים.

סדרי ההכשרה של מפעילים על ידי בית הספר וסדרי אחזקת הצמ"ה על ידיו היו לקויים. לדעת הביקורת מצביעים הליקויים בתחום אחזקת הכלים על ידי בית הספר על אי-מילוי הוראות הטיפול כתוצאה מהעדר משמעת, ועל חוסר פיקוח מצד הממונים בבית הספר ובמפקדת קצין הנדסה ראשי.

הכשירות של כלי הצמ"ה הצבאיים, המיועדים להשתתף בלחימה, נמוכה עקב סדרי אחזקה לקויים בדרגים השונים, מיומנות נמוכה של כוח האדם העוסק באחזקה וחוסר בחלפים. לדעת הביקורת הכשירות הנמוכה תגביל את יכולתם לבצע כיעילות את משימותיהם.

הקמת מוצב

ריכוז ממצאים

בדצמבר 1986 היה בשלבי הקמה מתקדמים מוצב.

א. ב-1980 הוחל בהקמת המוצב. ב-1982 עקב אילוצי תקציב גובשה תכנית ביניים לפיה ייבנה בין היתר רק אחד משלושת המבנים שתוכננו. נוכח הזמן הרב, שהיה ידוע שיידרש לאיפיון ולתכנון המבנה על פי ייעודו החדש, היה צורך להתחיל בכך מוקדם ככל האפשר, כדי שניתן יהיה להוציא מכרז לבנייתו על פי תכניות מעודכנות. בפועל הוצא המכרז ביוני 1983 על פי תכניות שקדמו לשינוי הייעוד. המטה הכללי לא קבע מועד אחרון להגשת שינויים באיפיון תכנון המבנה, והם הוגשו בתהליך מתמשך, שגרם להארכה בזמני הביצוע ולהוצאות נוספות.

ב. בניהול הפרוייקט לא הובטחו סדרי פעולה נאותים ליישוב מהיר והחלטתי של חילוקי דיעות מקצועיים, שהתגלעו בין גורמים שונים שהשתתפו בו, דבר שהיה דרוש כדי למנוע עיכובים בתכנון ובביצוע.